

УДК 371.13

В.М. ВАКУЛЕНКО,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри адміністрування
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля,
м. Луганськ*

ІНДИВІДУАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

У статті розкривається сутність індивідуально-творчого підходу у формуванні інноваційної спрямованості особистості майбутнього педагога.

Показано переваги групового тренінгового навчання, спрямованого на подолання психологічних бар'єрів в інноваційній педагогічній діяльності.

Ключові слова: індивідуально-творчий підхід, інноваційна спрямованість, особистість педагога.

Вступ. Особливістю сучасного суспільства є все більш виражена роль людського фактора, у зв'язку з чим освіта починає розглядатися як національне завдання, як один із суттєвих моментів ефективного суспільного розвитку. Людство підійшло до глобальної, багатоаспектної проблеми: створити умови для розвитку і саморозвитку особистості, виховання у неї здатності приймати самостійні рішення. Саме тому третє тисячоліття потребує кардинальних змін у підготовці фахівців, насамперед в освіті, де мають бути реалізовані «досконаліші концепції і технології, впроваджені нові підходи до розв'язання освітньо-виховних завдань на всіх рівнях підготовки, починаючи з початкової і завершуючи вузівською» [3, С. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури (Ю. Бабанський, В. Бондар, Л. Виготський, А. Вербицький, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, М. Кларін, О. Леонтьєв, А. Петровський, П. Підкасистий, І. Підласий, М. Поташник, В. Слассьонін, Л. Фрідман та ін.) засвідчує, що нині у вітчизняній науці й практиці існують різноманітні теоретико-методологічні підходи до організації процесу професійно-особистісного становлення педагога, серед яких можна виокремити контекстний (моделюючий); діяльнісний (функціональний); системно-цілісний; індивідуально-творчий підхід.

Вивчення практики вищої школи засвідчує, що існуюча нині система педагогічної освіти забезпечує підготовку фахівця, орієнтованого в процесі свого професійно-особистісного становлення на реалізацію традиційної освітньої парадигми. Такий педагог набуває типових рис професійного консервативного мислення, а саме: орієнтації на прагматичні цінності освіти натомість уявлених про її самоцінність; канонізованості, догматизму у розкритті навчального матеріалу; пріоритеті наукового схематизму і знеособлених «результатів» пізнання над творчою діяльністю; орієнтації на передавання «готового» знання; спрямованості на «кінцевий результат», зразок, модель поведінки.

Із цього випливає, що педагог-професіонал, зорієнтований на реалізацію традиційної освітньої парадигми, не може ефективно здійснювати прогностичну, проектувальну, цілепокладальну, діагностичну функції і вирішувати актуальні проблеми педагогічної практики, спрямовані на створення оптимальних умов для виховання творчої самодіяльної особис-

тості. У результаті цього в його професійній діяльності домінує функціональний підхід, який обумовлює утилітарні, прагматичні тенденції у визначенні мети освіти.

Разом з тим нині все більш актуальними стають індивідуально-творчі параметри професійної діяльності педагога, виникнення яких детерміновано функціонуванням особистісно-орієнтованого підходу. Як зазначає І.С. Якиманська, «педагогічна діяльність є одночасно і масовою, і творчою. Будучи масовою, педагогічна діяльність потребує відносно типової підготовки, але оскільки вона ще й творча, то професійна підготовка передбачає створення умов для самореалізації, розвитку творчої індивідуальності педагога» [5].

Індивідуально-творчий підхід базується на урахуванні мотивації кожного суб'єкта та динаміці її зміни у ході науково-пізнавальної і практичної діяльності. Основне призначення вказаного підходу полягає у створенні умов для адекватної самореалізації особистості та об'єктивної діагностики розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей. Необхідність цього підходу викликана тим, що теоретичні дослідження та аналіз існуючої практики показали: студенти не можуть адекватно пізнати самих себе як суб'єктів майбутньої професійної діяльності і тому не в змозі ефективно самореалізуватися в ході самостійної педагогічної практики.

Реалізація індивідуально-творчого підходу потребує, щоб процес професійно-особистісного становлення будувався з урахуванням минулого життєвого досвіду кожного суб'єкта, його особливостей у міжособистісній взаємодії. Процес освоєння теорії і практики має здійснюватися через особистість майбутнього педагога, через його мотиви, ціннісні орієнтації, цілі, інтереси, перспективи тощо.

Сутність означеного підходу полягає в адаптації навчально-пізнавальної діяльності до інтересів, здібностей, інтелектуальних запитів студентів, інших складових психологічної структури особистості. При цьому досягається усвідомлення особистістю себе як творчої індивідуальності, виявлення своїх особистісних якостей, які потребують удосконалення і коригування, формується потреба у самовдосконаленні як домінуючий мотив у структурі особистості, що формується.

Основні умови, необхідні для стимуляції креативності, – психологічна безпека, прийняття, емпатійне розуміння, свобода від оцінок, а також атмосфера відкритості, гри й спонтанності.

Доведено, що більшу творчу активність виявляють особистості із широким запасом професійних знань і умінь, з більш високим рівнем майстерності. Загальні акмеологічні варіанти у підструктурі професіоналізму особистості педагога інноваційного спрямування виступають як високорозвинені здібності до передбачення, прогнозування, прояву інтуїції, а також готовність до прийняття педагогічних рішень (сміливість, ініціативність, своєчасність, креативність), рефлексивність і саморегуляція. Ці здібності стають особистісно-професійними якостями.

Системний аналіз діяльності та особистісних якостей професіоналів, які досягли видатних професійних результатів (О.О. Бодальов, Л.А. Рудкевич), констатує у них сильну інноваційну спрямованість. Як свідчать означені дослідження, розвиток інноваційного потенціалу спрямованості особистості здійснюється шляхом вибору відповідних еталонів і наслідування їх.

Дослідження В.О. Сластьоніна і Л.С. Подимової довели, що інноваційна спрямованість педагога реалізує новаторський підхід до педагогічної діяльності, який виявляється в освоєнні нових алгоритмів педагогічної праці, у нестандартному вирішенні педагогічних завдань і приводить до якісно нових результатів [4]. Суб'єкт діяльності прагне до особистісно-професійного розвитку і досягнення професіоналізму в тому випадку, коли у нього сильні, але адекватні мотиви професійних досягнень і професійної самореалізації (О.О. Бодальов).

У контексті індивідуально-творчого підходу неминує виникати питання про долання звичних способів вирішення навчально-пізнавальних і практичних завдань.

Стереотипи мислення, поведінки, суспільного життя та невміння їх долати утворюють феномен, який одержав назву «психологічні бар'єри». Означений феномен розуміється як внутрішня перепона (небажання, боязнь, невпевненість тощо), що заважає людині успішно виконувати певні дії. Психологічні бар'єри виникають тоді, коли потрібно вийти за межі

звичних способів вирішення професійного завдання, здійснити перехід на іншу точку зору. У ряді досліджень (В.І. Андреев, Л.С. Подимова, В.О. Сластьонін, П. Торранс та ін.) виокремлюються такі бар'єри, які заважають активній самостійній діяльності:

- схильність до конформізму (прагнення бути подібним до інших людей, не відрізнятися від них своїми судженнями і вчинками);
- боязнь виявитися «білою вороною» серед людей, видатися їм нерозумним і смішним у своїх судженнях;
- боязнь видатися надто екстравагантним, навіть агресивним у своєму неприйнятті і критиці думок інших людей;
- боязнь помсти з боку іншої людини, чию позицію ми критикуємо;
- особистісна тривожність, невпевненість у собі, негативне самосприйняття («Я-концепція»), що характеризується заниженою самооцінкою особистості, небажанням висловлювати свої ідеї;
- негнучкість, ригідність мислення.

Використовуючи сукупність психологічних бар'єрів для захисту, людина будує різні відображення зовнішнього середовища. Тим самим вона обирає лише ту зовнішню інформацію, яка може бути засвоєна і яка не буде руйнувати і вносити суттєвого розладу до її душевного життя. Однак охорона усталеного уявлення про світ перешкоджає творчому процесу, зверненому до розуміння нового. Тому виникає завдання звільнення людини від деформуючого впливу нової інформації, яка надходить. Це означає, що в ситуації психологічного бар'єру необхідна часткова або повна релаксація, тобто фізичне або психічне розслаблення, зняття інтелектуального та емоційного напруження.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей формування готовності до інноваційної діяльності педагога у процесі вишівської підготовки.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідної роботи виявлено, що для подолання психологічних бар'єрів інноваційної діяльності майбутнього педагога доцільним є використання індивідуальних та групових психотехнологій.

Дослідження, проведені викладачами кафедри адміністрування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля в групі магістрів зі спеціальності «Управління закладами освіти», засвідчують, що група є більш ефективним інструментом, ніж парне навчання. Присутність інших підсилює мотивацію кожного учасника, який засвоює їх оцінки, одержує від них додатковий спектр рішень, приймає більш адекватні стратегії поведінки.

Завдання групи – як воно формулюється ведучим – актуальне для кожного її члена: змінити (розширити) самосвідомість, збагатити репертуар поведінки у спілкуванні, зробити поведінку ефективнішою і такою, що відповідає соціальним і правовим нормам. Робота в групі допомагає учасникам сформувати комунікативні навички, підвищити самооцінку, подолати тривожність, агресивність, підсилити позитивну мотивацію поведінки. Для здійснення таких завдань у групі необхідно насамперед забезпечити спокійну, доброзичливу атмосферу, яка дозволяє учасникам зняти психологічний захист і вчитися керувати своєю поведінкою.

Засвоєння нового погляду на себе приводить до оновлення розуміння своєї ролі і своїх відносин з оточуючими, що, у свою чергу, сприяє подоланню труднощів. Розвиток самосвідомості в цих умовах відбувається при неперервному зниженні бар'єрів психологічного захисту. Одночасно спостерігається падіння рівня особистісної нещирості, оскільки кожний розуміє, що вона утруднює роботу групи.

Наші дані корелюють з дослідженнями М.В. Кларіна, Л.С. Подимової, в яких виявлено фактори, що посилюють вплив групи на особистість, зокрема такі:

1) наявність зворотного зв'язку: від відео, інших членів групи і від ведучого, (створюються і підтримуються оптимальні умови для того, щоб кожний мав можливість детально розглянути і зрозуміти дефектні прояви своєї й чужої поведінки);

2) майстерність ведучого;

3) емоційне переживання одержаних у груповій роботі нових даних про себе й інших (це необхідна умова для виникнення сильного імпульсу, що спонукає до переосмислення «Я-концепції», осягнення власних проблем, співпереживання подібним станам іншого).

Наведемо для прикладу найбільш відомі групові психотехнології, які ми застосовуємо для подолання психологічних бар'єрів у інноваційній діяльності педагога.

Автори методик: К. Левін, Д. Джибб, У. Байон, А.К. Райс, М. Райш. Основні поняття: навчаюча лабораторія; навчання того, як вчитися: принцип «тут і тепер».

Суть методу: навчання відбувається у процесі випробування нових форм поведінки у безпечній обстановці; цикл «навчання того, як навчитись» включає самопрезентацію, зворотний зв'язок, експериментування; ведучий займає пасивну позицію, учасники одержують допомогу в розвитку специфічних комунікативних навичок (опис поведінки, передавання почуттів, активне слухання і конфронтація).

Приклади практичних вправ:

«Хто я?» (мета проведення – знайомство учасників один з одним; час – 30 хвилин).

Короткий зміст вправи: кожний учасник дає 10 відповідей на запитання «Хто я?». Враховуються будь-які риси, емоції, характеристики. Потім учасники читають характеристики один одному і можуть їх коментувати.

«Потерпілі в корабельній аварії» (мета проведення – навчити ефективної поведінки в процесі пошуків консенсусу в групах; час – 1,5 години).

Короткий зміст вправи: кожний учасник має розташувати всі зазначені в списку предмети за ступенем їх важливості для виживання. Після цього група має виробити спільне для всіх рішення, керуючись спеціальним методом досягнення консенсусу.

Автори методик: А. Хілл, М. Наумберг.

Основні поняття: спонтанне малювання і ліплення: сублімація.

Суть методу: ведучі спонукають учасників до вільних асоціацій на тему їх власних творів і до самостійного тлумачення їх змісту.

«Індивідуальне малювання» (мета проведення – пробудити творчі начала в учасників групи і допомогти їм усвідомити свої емоції; час – 1 година).

Короткий зміст вправи: учасники мають символічно зобразити свій стан, свої почуття на папері за допомогою олівців і фарб. Коли група закінчує малювати, її учасники можуть обмінятися враженнями про свої і чужі роботи, оцінюючи їх.

«Парне малювання» (мета проведення – допомогти у дослідженні міжособистісних взаємін і конфліктів; час – 0,5–1 година).

Короткий зміст вправи: кожний учасник обирає собі в партнери того, з ким хоче познайомитися ближче або з'ясувати стосунки, папір стає простором для спільної творчості; спілкування відбувається лише за допомогою ліній, фігур і кольорів.

«Групове малювання» (мета проведення – з'ясувати рольові взаємовідносини в групі і вплив одних учасників на індивідуальний досвід інших; час – 1 година).

Короткий зміст вправи: учасники сідають у коло. Кожний починає малювати те, що вважає за потрібне. За сигналом ведучого всі передають свої розпочаті малюнки сусідам ліворуч і одержують малюнки від сусідів праворуч, продовжуючи їх малювати. Так триває, доки кожний не одержить розпочатий саме ним малюнок. Потім учасники обмінюються своїми враженнями і реакціями.

«Пластиліновий світ» (мета проведення – дослідження ціннісних орієнтацій, час – 1–2 години).

Короткий зміст вправи: кожний отримує шматок пластиліну і, закривши очі, ліпить з нього те, що хоче бачити у світі, створюваному групою).

Висновки. Дослідно-експериментальна робота показала, що в умовах групового тренінгового навчання відбувається формування психологічної готовності до прийняття нового, розвиток креативності, сприйнятливості до педагогічних інновацій. Поряд з формуванням ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього педагога, його комунікативних навичок, удосконаленням культури спілкування, розвитком навичок адекватної самооцінки та корекції власної інноваційної діяльності це є одним із важливих етапів формування готовності студентів до інноваційної діяльності.

Таким чином, нові перспективи розвитку педагогічної освіти потребують використання нових технологій роботи зі студентами, що дозволяє трансформувати їх адаптивну поведінку у педагогічну діяльність, спрямовану на творчу самореалізацію у професії. Це перед-

бачає формування у майбутніх педагогів готовності і здатності по-новому вирішувати актуальні проблеми сучасної освіти.

Список використаної літератури

1. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В.І. Бондар. – К.: Вересень, 1996. – 111 с.
2. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М., 1994. – 109 с.
3. Підласий І.П. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя / І.П. Підласий, С.А. Трипольська // Рідна школа. – 1998. – № 1. – С. 3–8.
4. Слостенін В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Слостенін, Л.С. Подымова. – М: Магистр, 1997. – 116 с.
5. Якиманская И.С. Личностно ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М., 1996. – 106 с.

В статье раскрывается сущность индивидуально-творческого подхода в формировании инновационной направленности личности будущего педагога.

Показаны преимущества группового тренингового обучения, направленного на преодоление психологических барьеров в инновационной педагогической деятельности.

Ключевые слова: индивидуально-творческий подход, инновационная направленность, личность педагога.

In the article the essence of the individually creative approach to forming innovational trends and orientation in future teacher's personality is discussed.

The advantages of group training are shown, which is aimed at psychological barriers overcoming the innovational pedagogical activity.

Key words: individually-creative approach, innovative orientation, personality of teacher.

Надійшло до редакції 7.09.2011.